

УДК 72.01

DOI <https://doi.org/10.32782/2415-8151.2025.38.2.9>

МОНОМІСТО І СТАЛИЙ РОЗВИТОК: ВНЕСОК ГРОМАДСЬКИХ ІНІЦІАТИВ У ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ УРБАНІСТИЧНИХ НАРАТИВІВ

Діденко Катерина Володимирівна

кандидат архітектури, доцент,
доцент кафедри основ архітектурного проектування,
Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова, Харків, Україна;
старший науковий співробітник, Інститут архітектури,
Вільнюській технічний університет імені Гедимінаса,
Вільнюс, Литва,

e-mail: yekaterina.didenko@gmail.com, orcid: 0000-0003-2567-686X

Анотація. Дослідження спрямоване на аналіз ролі громадських ініціатив у місті Вісагінас (Литва) – постіндустріальному мономісті, що переживає структурну трансформацію після закриття Ігналінської АЕС.

Мета – з'ясувати, яким чином громадські ініціативи здатні просувати розвиток у контексті демографічного скорочення, соціальної вразливості та обмежених ресурсів, а також як ці ініціативи впливають на формування нових міських наративів сталості.

Методологія. Дослідження ґрунтується на міждисциплінарній методології, що інтегрує урбаністичний аналіз, якісні соціологічні підходи (зокрема, напів-структуровані інтерв'ю та спостереження), а також просторово-культурний аналіз місцевих практик.

Результати. Отримані дані демонструють, що низові ініціативи відіграють ключову роль у посиленні соціальної згуртованості та активізації міського життя. Вони сприяють культурній взаємодії, посиленню уваги до довкілля та переосмисленню міста як простору сталого розвитку. Показано, що синергія між місцевими жителями та професіоналами створює підґрунтя для формування інклюзивних і життєстійких практик. Водночас окреслено бар'єри, які ускладнюють довгострокову сталість і масштабованість таких ініціатив, – від нестачі ресурсів до обмеженої інституційної підтримки.

Наукова новизна. Новизна дослідження полягає в інтеграції урбаністичного аналізу з оцінкою трансформаційного потенціалу локальних дій у мульти-культурному постіндустріальному середовищі. Робота розкриває механізми формування «стійкості знизу» та демонструє, як локальні ініціативи можуть змінювати домінантні міські наративи в умовах структурних криз.

Практична значущість дослідження полягає у виокремленні практик, що сприяють, та чинників, що перешкоджають сталості та розвитку низових ініціатив. Виявлені механізми можуть бути корисними іншим моно містам у процесі переходу до пострадянського майбутнього.

Ключові слова: мономісто, Вісагінас, громадські ініціативи, постіндустріальний розвиток, скорочення міст, урбаністичні трансформації, локальні спільноти, соціальна згуртованість, постядерний та пострадянський перехід, сталий розвиток, міські наративи, просторові практики.

ВСТУП

Мономіста, або монофункціональні міста, становлять явище, що значно вплинуло на урбанізаційний розвиток у XX столітті, особливо в індустріалізованих державах. Ці міста формувалися навколо одного великого підприємства або його кластеру і повністю залежали від його діяльності як інструменту державної промислової стратегії. Єдине промислове ядро визначало їхню культуру, соціальну структуру та організацію. Мономіста пов'язували проживання, працю й дозвілля в єдиному просторовому комплексі та стали зразковими прикладами функціоналістського модернізму в архітектурі й плануванні. Вони також уособлювали ідеологію централізованого розвитку.

Деіндустріалізація та зміна економічних парадигм спричинили занепад багатьох індустріальних міст у всьому світі. У пострадянський період численні мономіста опинилися в кризовому стані через поступову деіндустріалізацію та руйнування системи державної підтримки. Відтік населення, економічний спад, погіршення міського середовища та ерозія соціальних зв'язків зумовили кризу локальної ідентичності та міської згуртованості. Ці процеси особливо загострювалися в містах, що не мали багатозарової історичної тяглості або формувалися штучно шляхом централізованого переселення, як-от Вісагінас у Литві, зведений спеціально для забезпечення роботи Ігналінської АЕС.

Міське та архітектурне планування Вісагінаса включало на той час інноваційні елементи, зокрема інтеграцію з природним ландшафтом, велосипедну інфраструктуру та малі архітектурні форми з атомною символікою, що поєднували естетику з ідеологією. Місто задумувалося як багатоетнічна спільнота, об'єднана «атомною» ідентичністю й сформована з представників різних радянських республік. Однак закриття електростанції та геополітичні зрушення підірвали базову функцію Вісагінаса, поставивши під загрозу його економічну життєздатність та колективну ідентичність. У цьому контексті дедалі більшої актуальності набувають дискусії щодо сталого розвитку постіндустріальних міст. Традиційні моделі сталості, зосереджені на державному чи муніципальному рівнях, часто оминають складну тканину локальних ініціатив, неформальних мереж і зароджуваних низових наративів, що формуються активістами, громадськими організаціями та культурними спільнотами. Однак такі практики дедалі частіше виступають рушійною силою міських трансформацій, особливо

в умовах обмежених інституційних ресурсів. Історія Вісагінаса демонструє, що локальні зусилля здатні спричинити відчутні зміни навіть за відсутності сильної державної підтримки, переосмислюючи уявлення про сталість і створюючи можливості для співпраці з фахівцями та науковцями.

АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Теоретичне підґрунтя дослідження сформоване на основі праць А. Сміт, О. Морроу, Г. Маєр та Т. Старчевського [12; 13; 14; 20], у яких розглядається роль низових ініціатив в урбаністичних трансформаціях, значення маломасштабних дій для підвищення стійкості, а також концепції постядерної та сталої урбаністики. Хоча жодна з цих праць безпосередньо не аналізує випадок Вісагінаса, запропоновані авторами підходи дають змогу інтерпретувати емпіричні дані дослідження як відображення ширших міських тенденцій.

Водночас науковий дискурс містить дослідження, присвячені Вісагінасу як постядерному, пострадянському та демографічно скорочуваному місту. Зокрема, праці Р. Балочкайте та А. Цініса [2; 3] аналізують питання ідентичності та медійних репрезентацій Вісагінаса як постсоціалістичного ядерного міста після закриття Ігналінської АЕС. Крім того, колективна монографія під редакцією С. Любімау та Б. Коупа [8] досліджує інфраструктуру знання та культурні наративи Вісагінаса як ядерного міста. Наявні праці переважно фокусуються на історичних, ідентифікаційних чи інституційних аспектах і лише частково досліджують низові ініціативи. Більшість матеріалів стосуються раннього періоду після закриття АЕС, що потребує оновлених емпіричних досліджень.

Мономіста, сформовані в умовах централізованого планування, зазнали занепаду та криз ідентичності після 1991 року. Подібно до компанійних міст у світі, вони аналізуються вченими, зокрема Т. Віхманом і К. Паллаг'стом [20], як частина феномена скорочуваних міст.

Сучасні дослідження постіндустріальних урбаністичних змін описують роль «урбанізму знизу», коли трансформаційні процеси очолюють мешканці, а не центральні органи влади [5]. У цьому контексті низове планування виступає практичним механізмом відновлення соціальної довіри, переосмислення просторової ідентичності та активізації ресурсів спільноти. Праці К. Мартінеса-Фернандеса, присвячені скорочуваним містам [9], підкреслюють культурний вимір сталості, акцентуючи на збереженні ресурсів

та формуванні нових ідентичностей, значень і спільнот.

Оскільки Вісагінас є прикладом штучно створеної радянської урбаністичної структури для однофункціональної промисловості. Тож для нашого дослідження важливо розуміти контекст та брати до уваги подібні мономіста, що переживають постсоціалістичні трансформації. Ця проблематика розглядається в колективній монографії В. Михайлова та М. Ільченка, де наведено детальні кейс-стаді дев'яти планованих соціалістичних міст Центральної Європи та Балкан [11].

Протягом дослідження було проаналізовано низку документів, включаючи програмні та комунікаційні матеріали локальних ініціатив, публікації місцевих ЗМІ, а також архівні архітектурні джерела. Сюди ввійшли генеральні плани та проекти будівель, що дозволяють відтворити початкову просторову логіку міста та порівняти її із сучасними трансформаціями. Джерела для аналізу урбаністичних змін охоплюють архівні матеріали, літературні джерела та онлайн-платформи із зображеннями – цифрові архіви, місцеві форуми, соціальні мережі та ініціативи з охорони спадщини [7; 14; 16; 17; 18; 19; 20]. Польове дослідження проводилося у 2024–2025 роках, включаючи регулярні та сезонні міські практики, і сформувало емпіричну базу. У роботі застосовано міждисциплінарний підхід, що поєднав елементи урбаністичного аналізу, якісних соціологічних методів, включно з інтерв'ю та спостереженням, а також просторово-культурний аналіз локальних практик. Такий підхід дозволяє комплексно оцінити соціальні, культурні й просторові виклики, з якими стикається мономісто, а також дослідити взаємодію між локальними акторами та зовнішніми фахівцями.

МЕТА

Мета – з'ясувати, яким чином громадські ініціативи здатні просувати розвиток у контексті демографічного скорочення, соціальної вразливості та обмежених ресурсів, а також як ці ініціативи впливають на формування нових міських наративів сталості.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Історичний контекст. Вісагінас був спланований і збудований у 1970-х роках у Литовській РСР як нове поселення для працівників Ігналінської АЕС (ІАЕС), тоді однієї з найбільших у Європі. На відміну від органічно зростаючих міст, Вісагінас був інженерно спроектованим, спеціально створеним містом. Його просторове планування відображає ключові

принципи пізньорадянського модерністського планування: зонування мікрорайонів, розділення житлових і промислових зон, орієнтацію на пішоходів, розвинену зелену інфраструктуру та елементи велосипедної мережі. Як типово однофункціональне місто, Вісагінас був повністю інтегрований у роботу ІАЕС, що створювало соціальну, економічну та культурну залежність від одного підприємства. Набір населення здійснювався централізовано, спеціалісти приїжджали з усіх куточків СРСР. У результаті Вісагінас сформувався як мультиетнічна спільнота без глибоких історичних коренів, із мовними та культурними структурами, відмінними від більшості литовських міст. Ідентичність мешканців формувалася менше через місцеві чи етнічні зв'язки, а більше через спільну професійну місію – ІАЕС, яка стала символічним та матеріальним ядром міського життя (рис. 1). Це сприяло формуванню особливої «атомної ідентичності», що відігравала об'єднувальну роль серед культурно змішаного населення міста.

Архітектурні та урбаністичні особливості. Місто Вісагінас розвивалося у 1970–1980-х роках. До проектування залучалася велика команда архітекторів та інженерів, серед яких Ю. Вуйма, В. Горбунов, Т. Іліна, Т. Лавренова, І. Олексєєв, Л. Шнерх, Н. Терехова та багато інших. Генеральне планування Вісагінаса втілювало пізньорадянські амбіції створити комфортні та ефективні міські простори [6]. Планування дотримувалося принципів зонування (житлова, обслуговуюча, рекреаційна), орієнтації на пішоходів, інтеграції зелених зон і врахування ландшафтних особливостей (озеро, ліс, рельєф). Було заплановано сім мікрорайонів, проте побудовано лише три частково [6; 7; 17].

Архітектурне середовище поєднувало типовий радянський модернізм з індивідуальними елементами. Типове панельне житло збагачувалося декоративними деталями, блоками з червоної та жовтої цегли (рис. 2), характерними входами та малими формами в стилі атомної ери (рис. 3). Деякі будівлі – школи, дитячі садки, торговий центр та комплекс лікарні – були зведені за індивідуальними проектами провідних литовських архітекторів. Багато архітектурних ідей залишилися не реалізованими.

Компактне планування міста (забудована площа трьох мікрорайонів становить лише 9 кв. км) забезпечувало зручність пішохідного та велосипедного пересування; до центру міста можна дістатися з будь-якої точки за 8–10 хвилин. Кожен мікрорайон мав власні школи, дитсадки, магазини та

Рис. 1. Ігналінська атомна електростанція. Бригада монтажників
Джерело: Вісагінаський міський музей, фотограф Василій Чіупаченко.

Рис. 2. Житлові будинки на вулиці Парковій. 1979 рік
Джерело: Вісагінаський міський музей, фотограф Василій Чіупаченко.

Рис. 3. Дитячий майданчик «Планети», вулиця Вісагіно. На задньому плані – дві школи зі спільною спортивною залю

Джерело: Вісагінаський міський музей, фотограф Василій Чіупаченко.

зони відпочинку. Периметрові дороги та пішохідні артерії формують структуру планування: насамперед алея Седуліно з'єднує всі три мікрорайони та перетинається з вулицею Вісагіно – пішохідним маршрутом до озера та пляжу. Соцмісто функціонувало як інженерний анклав із високою зайнятістю в технічному секторі, великою мобільністю та слабкою регіональною інтеграцією.

Після здобуття Литвою незалежності у 1990 році місто Вісагінас, спершу створене для обслуговування Ігналінської АЕС, поступово втратило стратегічне значення. У рамках угод із Європейським Союзом було ухвалено рішення про поступове закриття Ігналінської АЕС, яке завершилося у 2009 році закриттям останнього реактора. Це стало важливим історичним етапом для міста, започаткувавши масштабну соціально-економічну трансформацію. Закриття АЕС спричинило масове безробіття та загальну соціальну дестабілізацію. Демографічна ситуація значно погіршилася: якщо на піку населення перевищувало 30 000 осіб, то згодом воно знизилось до 19 000. На цьому фоні виникла криза інституційної ідентичності.

Як зазначає культурна активістка, засновниця креативної платформи «Urban Stories» (Урбаністичні Історії) Оксана Денисенко, ідентичність міста пройшла кілька хвиль локальної кризи:

- заперечення (до 2004 року): більшість мешканців відмовлялися вірити в закриття АЕС;
- надія (2004): після закриття першого реактора залишалася віра у функціонування другого блоку;

- криза (2009–2015): повне закриття поглибило занепад, спричинило відтік молоді та ознаки «міста, що скорочується»;

- рефреймінг (з 2015 року): постатомна ідентичність формувалася, зміщуючи монообраз «атомного міста» до співіснування різних соціальних сегментів.

Згідно із завданнями дослідження, важливо проаналізувати різні види рефреймінгу, що здійснювалися та здійснюються у Вісагінасі, зокрема участь активістів і мешканців у культурних, художніх та урбаністичних практиках, які переосмислюють простір, ідентичність і соціальні наративи міста. Далі будуть розглянуті три виявлені види рефреймінгу.

Рефреймінг 1: участь і спадкоємність як інструменти нового бачення. Останнє десятиріччя місто перебуває у стані трансформації, намагаючись сформувати нову ідентичність у протиріччі між ядерним минулим та уявленнями про постядерне майбутнє. Місцеві активісти вважають, що цей розрив можна подолати шляхом зміцнення культурної пам'яті. Оскільки пам'ять тісно пов'язана з ядерною спадщиною міста, старші покоління й досі

відчувають гордість за неї. Водночас для формування більш інклюзивної та життєстійкої ідентичності історія міста має відображати його багатосторонність, а не одну домінуючу наративну лінію. Окрім головної сюжетної лінії, у Вісагінасі існує безліч менших, часто не представлених історій, які залишаються поза публічним дискурсом.

Важливим кроком місцевих активістів у вирішенні зазначеної проблеми стало переосмислення Вісагінаса через культуру участі – заохочення мешканців до власного відкриття міста. Ключовими питаннями для активістів стали такі: Як допомогти людям побачити місто по-новому? Як активувати їхню уяву? Відповідями на вищезазначені запитання стала реалізація кількох проєктів, мета яких – не в остаточній відповіді на питання про унікальність міста, а в його відкритті через інклюзивні та креативні процеси. Аудиторія цих ініціатив була надзвичайно різноманітною – від підлітків до людей старшого віку. Одним із завдань було сприяння взаєморозумінню між поколіннями.

Один із проєктів *History at First Sight* об'єднав різні покоління через зустрічі та екскурсії, створюючи простір для діалогу між старшими та молодшими мешканцями. Завдяки обміну історіями (часто за підтримки місцевих клубів для людей похилого віку) проєкт ставив за мету змінити уявлення молоді про минуле міста як нецікаве чи другорядне. Оскільки багато молодих людей не знають і не цікавляться місцевою історією, завданням було створити формати, що сприятимуть взаємній цікавості та залученню. У відповідь на це завдання місцеві активісти організували шість заходів у 2022 році, на яких старші мешканці ділилися особистими спогадами про ранні роки Вісагінаса. Наприклад, медичні працівники пенсійного віку розповідали, як надавали догляд вдома та лікували пацієнтів під час зведення міста, коли формальна інфраструктура ще не була розвинена. Згодом ініціатива перетворилася на аудіоекскурсію, прив'язану до конкретних локацій. Учасники користувалися навушниками, слухаючи аудіозаписи, що активувалися у визначених точках міста. Ці записи, складені з інтерв'ю та спогадів місцевих жителів, поєднували особисті історії з конкретними місцями, перетворюючи міський простір на значуще та емоційно насичене середовище. Проєкт орієнтувався передусім на місцевих мешканців, прагнучи зміцнити їхній зв'язок із Вісагінасом через спогади та історії, прив'язані до простору. Книга *Visaginas. People. Part 1* є частиною цього проєкту, яка зафіксувала історії мешканців і відобразила багатий і складний соціальний ландшафт міста [14; 18; 19].

Рефреймінг 2: участь і співпраця як інструменти нового бачення. Одна з ініціатив у рамках цього виду рефреймінга, що демонструє залученість мешканців до міського простору через художні та просторові практики, – це проєкт «(Ne)tipinė architektūra kaip įvykis» ((Ne)типова архітектура як подія), ініційований платформою «Urban Stories» (Урбаністичні Історії) за підтримки Литовської ради з культури та муніципалітету Вісагінаса [16]. Метою проєкту стало переосмислення модерністської архітектурної спадщини Вісагінаса шляхом залучення місцевої спільноти до спостереження, рефлексії та презентації міського простору. Проєкт включав:

- архітектурно-художні тури. Мешканці брали участь у занурювальних перформативних турах, де щоденну архітектуру переосмислювали як експериментальні «події», а прогулянки, фотографування та оповідання слугували засобами взаємодії;

- майстер-клас з архітектурної фотографії Норберта Тукая. З 31 липня по 1 серпня 2020 року фотограф Норберт Тукай проводив практичні заняття, заохочуючи мешканців досліджувати та фіксувати характерну модерністську архітектуру Вісагінаса [14];

- створення інтерактивного віртуального гіда (*Visaginas.guide*). Після завершення проєкту було розроблено цифровий архітектурний гід, що демонстрував модерністську спадщину Вісагінаса радянського періоду через інтерактивну онлайн-платформу [17];

- архівування та практики оповідання. За допомогою фотографії, картографування та аудіовізуальних матеріалів проєкт сприяв створенню цифрового архіву та локаційної виставки (наприклад, у міській перголі), роблячи видимими архітектурні особливості та спільнотні наративи.

Особливої уваги заслуговують художні ініціативи. Варто згадати мисткиню Євгенію Холодову, яка активно працює з місцевими темами, досліджуючи пам'ять, радянську естетику та індивідуальні наративи в міському просторі. Її проєкти часто поєднують архітектуру, живопис, текстиль та художні тексти. Іншим важливий проєкт – яскравий мурал міжнародної ілюстраторки Марії Тюріної, який слугує не лише естетичною орієнтирною точкою, а й новим символом ідентифікації – знаком сучасного Вісагінаса, відкритого до змін та художньої трансформації [17]. Обидва приклади демонструють, як мистецтво сприяє формуванню нових емоційних зв'язків із місцем і активізує культурний потенціал архітектурного середовища. Ці ініціативи створюють нові просторові взаємодії та формують

альтернативні ідентичності, що співіснують із постатомною.

Важливою віхою в переосмисленні міста став літній воркшоп Mapping Visaginas 2015 року, організований Лабораторією критичних урбаністичних студій Європейського гуманітарного університету. Ініціатива залучила міжнародних студентів і мешканців до дослідження міського простору, картографування соціальних взаємодій, сценаріїв трансформації та можливостей адаптації спільноти [8].

Проект воркшопу об'єднав учасників із різних сфер: архітектури, урбаністики, культурології, європейських студій, історії, комунікаційного дизайну, соціології, антропології та географії. Він підкреслив ключову роль місцевої спільноти у переосмисленні просторової організації міста після втрати його основної функції – обслуговування атомної електростанції. У умовах інституційної невизначеності такі ініціативи стали фундаментом громадських урбаністичних експериментів, не керованих центральною владою, а реалізованих з місцевою участю та взаємодією.

Рефреймінг 3: партисипація та міжнародна співпраця як інструменти нового бачення. Одним із найважливіших викликів для спільноти Вісагінаса залишається збереження модерністської архітектурної спадщини. Незважаючи на її значення для мешканців, міська адміністрація не визнає ці будівлі офіційно як культурну спадщину. Через відсутність охоронного статусу архітектурної цінності пізньорадянські модерністські споруди перебувають під загрозою знесення або радикальної трансформації.

Відомі споруди, такі як готель Аукштайтя та віадуки на алеї Седуліно (2017–2019), уже були знесені. Перший дитячий садок міста, унікальний зразок модерністської типології, ледь уникнув руйнування завдяки місцевим ініціативам за участю міжнародних експертів, зокрема DOCOMOMO International та DOCOMOMO Lithuania [4]. Однак його остаточною доля досі не вирішена.

Міжнародний науковий проект NuSPACES (2021–2024) відіграє ключову роль у дослідженні Вісагінаса як постатомного міста, зосереджуючись на переосмисленні та збереженні його ядерної спадщини. Учасники – дослідники, художники, експерти з охорони спадщини, представники енергетичного сектору та місцеві активісти – розглядають атомну інфраструктуру як культурну та соціальну спадщину, а не лише інженерний об'єкт [16]. Проект підкреслює важливість збереження цієї спадщини попри знесення об'єктів. Для Вісагінаса він відкриває нові можливості для формування

місцевої ідентичності та культурної стійкості через роботу з пам'яттю, усними історіями та просторовими інтервенціями.

У 2024 році Вісагінас приєднався до європейської платформи «New Towns | New Narratives», що об'єднує постіндустріальні міста Європи для колективного переосмислення майбутнього [16]. Це членство інтегрує Вісагінас у ширшу мережу міст із подібними трансформаціями та посилює його участь у міжнародному діалозі щодо сталості та ідентичності.

Вісагінас є унікальним кейсом для вивчення пізнього модернізму в Східній Європі та ролі місцевих спільнот у збереженні та переосмисленні міського середовища. Сучасні та майбутні дослідження активно підтримують ці ініціативи, поглиблюючи розуміння цінностей урбаністичної та ядерної спадщини та стратегій її збереження. Завдяки творчості, громадській участі та співпраці з фахівцями різних сфер, мешканці перетворюють монолітні модерністські простори на більш інклюзивні та динамічні середовища.

Виклики сьогодення. Сьогодні ключовим завданням Вісагінаса є перетворення міського простору на багатофункціональне та соціально інклюзивне середовище. На тлі інституційної інертності та відсутності стратегічного бачення низові культурні ініціативи та активізм мешканців стають ефективними інструментами трансформації. Вони переосмислюють простір і символічно «переписують» ідентичність – від «атомного міста» до відкритої багатокультурної спільноти. На локальному рівні життєздатність низових ініціатив залежить від підтримки зовнішніх експертів, мультикультурного потенціалу та доступу до вільних просторів, тоді як інституційна нестабільність, фінансові бар'єри та фрагментація спільноти залишаються обмеженнями (Таблиця 1). Локальні ініціативи створюють нові урбаністичні сценарії, засновані на спільному творенні, пам'яті та турботі як основі сталих трансформацій.

Відповідно до загальних результатів дослідження, у Таблиці 2 показано, як низові ініціативи у Вісагінасі використовують потенціал сталого розвитку, одночасно реагуючи на демографічне скорочення, втрату функцій та кризи ідентичності. Ці ініціативи постають ключовими механізмами адаптації та стійкості міста.

ВИСНОВКИ

Кейс Вісагінаса демонструє постіндустріальну міську трансформацію, яку очолюють місцеві громадські ініціативи. Вони виступають активними агентами змін, формуючи майбутнє

Таблиця 1.

Фактори сталості та виклики низових ініціатив у Вісагінасі

Фактори сприяння	Бар'єри	Механізми життєздатності
Висока місцева мотивація та ініціативність	Відсутність інституційної підтримки	Співпраця формальних і неформальних акторів
Підтримка зовнішніх професіоналів	Низьке фінансування та обмежений доступ до грантів	Інституційна підтримка ініціатив
Мультикультурне середовище як ресурс	Фрагментована місцева спільнота	Інтеграція в міжнародні проекти та мережі, зміцнення емоційних зв'язків
Доступ до тимчасово покинутих міських просторів	Відсутність політичної волі для сталості	Низькобюджетні просторові інтервенції
Малий масштаб міста	Відтік молоді	Освітні та художні формати залучення

Таблиця 2.

Низові ініціативи як відповідь на виклики міст, що скорочуються

Аспект	Вплив / опис виклику	Зв'язок із концепцією «Сталості знизу»	Зв'язок із концепцією міст, що скорочуються (SCs)
Формування соціального капіталу	Горизонтальні зв'язки посилюють довіру й приналежність	Формує спільноту як основу сталості та дій	Зменшує фрагментацію, відновлює солідарність
Відновлення місцевої ідентичності	Культурні практики формують багатопланову ідентичність поза радянським минулим	Створює базу нових наративів і моделей належності	Долає кризу ідентичності у постіндустріальних містах
Альтернативні бачення майбутнього	Події та мережі генерують нові сталі сценарії	Підтримує колективну уяву та низове планування	Формує позитивні перспективи для SCs
Співпраця з професіоналами	Залучення фахівців підсилює ініціативи та аналіз простору	Інтегрує експертизу в низові рухи	Дає інструменти для переосмислення спадщини
Обмежена інституційна підтримка	Слабкі зв'язки з владою стримують розвиток	Обмежує масштабування, але не нівелює локальний вплив	Підтверджує виключення спільноти з управління
Недостатнє фінансування	Залежність від грантів і волонтерства знижує стабільність	Показує вразливість, але й адаптивність ініціатив	Відображає економічні труднощі SCs
Фрагментація політики	Відсутність узгодженості між рівнями влади блокує зміни	Вимагає синергії з низовими підходами	Показує конфлікт державних планів із місцевими потребами

міста та сприяючи адаптації до постатомних реалій і демографічного скорочення, характерного для міст, що скорочуються. Ініціативи включають культурні програми, артпроекти, воркшопи, виставки, меморіальні практики та участь у міжнародних платформах, що перетворюють технократичний простір на багатоголосе середовище, змінюючи наративи занепаду на нове бачення сталого, відкритого та життєздатного міського середовища. Залучення архітекторів, художників, дослідників і культурних менеджерів забезпечує міждисциплінарний підхід, підтримує збереження модерністської та ядерної спадщини, зміцнює локальну ідентичність та мобілізує спільноту навколо цінностей пам'яті, інклюзії та сталості.

Дослідження підкреслює значення концепції «сталості знизу» – розвитку на основі місцевої участі, довіри та соціального капіталу. На відміну від інституційних моделей, спільноти розглядаються як активні агенти змін,

здатні генерувати креативні рішення та нові соціокультурні практики. Низові ініціативи у Вісагінасі стають ключовим ресурсом трансформації, але стикаються з такими обмеженнями, як нестабільна інституційна підтримка, обмежене фінансування та фрагментована політика. Це підкреслює потребу інтегрувати низові ініціативи в офіційні стратегії сталого розвитку та створювати ефективні платформи для довгострокової співпраці, забезпечуючи стійке майбутнє постіндустріальних міст.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Architectural Guide of Visaginas. URL: <https://visaginas.guide/> (дата звернення: 26.10.2025).
- [2] Balockaitė R. Post-Soviet transitions of the planned socialist towns: Visaginas, Lithuania. *Studies of Transition States and Societies*. 2010. Vol. 2, № 2. P. 63–81.
- [3] Cinis A., Dremaitė M., Kalm M. Perfect representations of Soviet planned space: Mono-industrial towns in the Soviet Baltic Republics in the 1950s–1980s. *Scandinavian Journal of History*. 2008.

Vol. 33, № 3. P. 226–246. DOI: <https://doi.org/10.1080/03468750802079409>.

[4] DOCOMOMO International. *Former kindergartens in Visaginas, Lithuania*. URL: <https://docomomo.com/former-kindergartens-in-visaginas-lithuania> (дата звернення: 26.10.2025).

[5] Iveson K. Cities within the city: Do-it-yourself urbanism and the right to the city. *International Journal of Urban and Regional Research*. 2013. Vol. 37, № 3. P. 941–956. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12053>.

[6] Kavaliauskas A. *Visaginas 1972–2002*. Vilnius: Istorijos Fragmentai: Monografija. Vilnius : Jandrija, 2003. 430 p.

[7] Lietuvos centrini valstybės archyvas. Fond FX/1/0-114040.

[8] Liubimau S., Cope B. (eds.). *Re-tooling knowledge infrastructures in a nuclear town*. Vilnius : Vilnius Academy of Arts Press, 2021. 254 p.

[9] Martinez-Fernandez C., Audirac I., Fol S., Cunningham-Sabot E. Shrinking cities: Urban challenges of globalization. *International Journal of Urban and Regional Research*. 2012. Vol. 36, № 2. P. 213–225. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2011.01092.x>.

[10] Mayer H., Knox P.L. Small town sustainability: Prospects in the second modernity. *European Planning Studies*. 2010. Vol. 18, № 10. P. 1545–1565. DOI: <https://doi.org/10.1080/09654313.2010.504336>.

[11] Mihaylov V., Ilchenko M. (eds.). *Post-utopian spaces: Transforming and re-evaluating urban icons of socialist modernism*. Routledge, 2023. 234 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003260769>.

[12] Morrow O., Davies A. Creating careful circularities: Community composting in New York City. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 2021. Vol. 47, № 2. P. 529–546. DOI: <https://doi.org/10.1111/tran.12523>

[13] Smith A., Hargreaves T., Hielscher S., Martiskainen M., Seyfang G. Making the most of community energies: Three perspectives on grassroots innovation. *Environment and Planning*. 2015. Vol. 48, № 2. P. 407–432. DOI: <https://doi.org/10.1177/0308518X15597908>.

[14] Statyba ir Architektūra. *Unusual architecture photography workshop in Visaginas with Norbert Tukaj*. URL: <https://sa.lt/netipines-architekturos-fotografijos-dirbtuves-visagine-su-norbert-tukaj> (дата звернення: 26.10.2025).

[15] Starczewski T. et al. Urban green resilience: Experience from post-industrial cities in Poland. *Geoscience Frontiers*. 2023. Vol. 14, № 4. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gsf.2023.101560>.

[16] Urban Stories – Visaginas. URL: <https://www.facebook.com/urbanstoriesvsg/> (дата звернення: 26.10.2025).

[17] Vilniaus regioninis valstybės archyvas. Fond Nr. 1218 / 1 / 642–646.

[18] Visaginas. Žmonės. 1 dalis. Vilnius, 2021. 64 p.

[19] Visagino miesto Muziejus. *Miestas ir žmonės: Visagino istorijos fragmentai*. URL: <https://www.visaginomuziejus.lt/miestas-ir-zmones-visagino-istorijos-fragmentai/> (дата звернення: 26.10.2025).

[20] Wiechmann T., Pallagst K. Urban shrinkage in Germany and the USA: A comparison of transformation patterns and local strategies. *International Journal of Urban and Regional Research*. 2012. Vol. 36. P. 261–280. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2011.01095.x>.

REFERENCES

[1] Architectural Guide of Visaginas. Retrieved from <https://visaginas.guide/> [in English].

[2] Baločkaitė, R. (2010). Post-Soviet transitions of the planned socialist towns: Visaginas, Lithuania. *Studies of Transition States and Societies*, 2(2), 63–81 [in English].

[3] Cinis, A., Dremaitė, M., & Kalm, M. (2008). Perfect representations of Soviet planned space: Mono-industrial towns in the Soviet Baltic Republics in the 1950s–1980s. *Scandinavian Journal of History*, 33(3), 226–246. DOI: <https://doi.org/10.1080/03468750802079409> [in English].

[4] DOCOMOMO International. (n.d.). *Former kindergartens in Visaginas, Lithuania*. Retrieved from <https://docomomo.com/former-kindergartens-in-visaginas-lithuania> [in English].

[5] Iveson, K. (2013). Cities within the city: Do-it-yourself urbanism and the right to the city. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(3), 941–956. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12053> [in English].

[6] Kavaliauskas, A. (2003). *Visaginas 1972–2002*. Vilnius: Istorijos Fragmentai [Visaginas 1972–2002. Vilnius: Fragments of History] [in Lithuanian].

[7] Lietuvos centrini valstybės archyvas [Lithuanian central state archive]. Fond FX/1/0-114040(n.d.) [in Lithuanian].

[8] Liubimau, S., & Cope, B. (Eds.). (2021). *Re-tooling knowledge infrastructures in a nuclear town*. Vilnius Academy of Arts Press [in English].

[9] Martinez-Fernandez, C., Audirac, I., Fol, S., & Cunningham-Sabot, E. (2012). Shrinking cities: Urban challenges of globalization. *International Journal of Urban and Regional Research*, 36(2), 213–225. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2011.01092.x> [in English].

[10] Mayer, H., & Knox, P.L. (2010). Small town sustainability: Prospects in the second modernity. *European Planning Studies*, 18(10), 1545–1565. DOI: <https://doi.org/10.1080/09654313.2010.504336> [in English].

[11] Mihaylov, V., & Ilchenko, M. (Eds.). (2023). *Post-utopian spaces: Transforming and re-evaluating urban icons of socialist modernism*. Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003260769> [in English].

[12] Morrow, O., & Davies, A. (2021). Creating careful circularities: Community composting in New York City. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 47(2), 529–546. DOI: <https://doi.org/10.1111/tran.12523> [in English].

[13] Smith, A., Hargreaves, T., Hielscher, S., Martiskainen, M., & Seyfang, G. (2015). Making the most of community energies: Three perspectives on grassroots innovation. *Environment and Planning A*, 48(2), 407–432. DOI: <https://doi.org/10.1177/0308518X15597908> [in English].

[14] Statyba ir Architektūra. (n.d.). *Unusual architecture photography workshop in Visaginas with*

Norbert Tukaj. Retrieved from <https://sa.lt/netipines-architekturos-fotografijos-dirbtuves-visagine-su-norbert-tukaj> [in English].

[15] Starczewski, T., et al. (2023). Urban green resilience: Experience from post-industrial cities in Poland. *Geoscience Frontiers*, 14(4). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gsf.2023.101560> [in English].

[16] Urban Stories – Visaginas. Retrieved from <https://www.facebook.com/urbanstoriesvsg/> [in English].

[17] Vilniaus regioninis valstybės archyvas [Vilnius regional state archive]. Fond Nr. 1218 / 1 / 642–646 (n.d.) [in Lithuanian].

[18] Visaginas. Žmonės. 1 dalis [Visaginas. People. Part 1]. Visaginas, 2021 [in Lithuanian]

[19] Visagino miesto Muziejus. Miestas ir žmonės: Visagino istorijos fragmentai. Retrieved from: <https://www.visaginomuziejus.lt/miestas-ir-zmones-visagino-istorijos-fragmentai/> [in English].

[20] Wiechmann, T., & Pallagst, K. (2012). Urban shrinkage in Germany and the USA: A comparison of transformation patterns and local strategies. *International Journal of Urban and Regional Research*, 36, 261–280. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2011.01095.x> [in English].

ABSTRACT

Didenko K. Monotowns and Sustainable Development: The Contribution of Grassroots to the Formation of Urban Narratives

This study focuses on analyzing the role of grassroots initiatives in Visaginas, Lithuania, a post-industrial monotown undergoing structural transformation following the closure of the Ignalina Nuclear Power Plant.

Purpose. *The primary aim is to examine how bottom-up initiatives can advance post-Soviet urban development in the context of demographic decline, social vulnerability, and limited resources, as well as how these initiatives contribute to the formation of new urban sustainability narratives.*

Methodology. *The research is grounded in an interdisciplinary approach that integrates urban analysis, qualitative sociological methods – including semi-structured interviews and participant observation – and a spatial-cultural analysis of local practices. This combination allows for a comprehensive understanding of both the material and symbolic dimensions of urban transformation and the interactions between residents, activists, and professional stakeholders.*

Results. *The findings indicate that grassroots initiatives play a pivotal role in enhancing social cohesion and activating urban life. They foster cultural interaction, increase attention to environmental concerns, and reimagine the city as a space of sustainable development. The study demonstrates that the synergy between local residents and professionals creates a foundation for the emergence of inclusive and resilient practices. At the same time, it identifies barriers that challenge the long-term sustainability and scalability of these initiatives, ranging from resource scarcity to limited institutional support.*

Scientific novelty. *The originality of this research lies in the integration of urban analytical frameworks with an assessment of the transformative potential of local actions within a multicultural post-industrial setting. The study highlights mechanisms of «sustainability from below» and illustrates how grassroots initiatives can reshape dominant urban narratives under conditions of structural crisis.*

Practical relevance *of the study lies in identifying practices that promote and factors that hinder the sustainability and development of grassroots initiatives. The mechanisms identified may be useful to other single-industry towns in their transition to a more sustainable future.*

Keywords: *Monotown, Visaginas, grassroots initiatives, urban transformation, shrinking cities, local communities, sustainability.*

AUTHOR NOTE:

Didenko Kateryna, Candidate of Architecture, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Fundamentals of Architectural Design, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, Ukraine; Senior Research Fellow, Institute of Architecture, Vilnius Gediminas Technical University, Vilnius, Lithuania, e-mail: yekaterina.didenko@gmail.com, orcid: 0000-0003-2567-686X.

Стаття подана до редакції: 28.10.2025.

Стаття прийнята до опублікування: 12.11.2025.

Стаття опублікована: 20.11.2025.